

Міністерство освіти і науки України
Дніпропетровський національний університет
ім. Олеся Гончара
Кафедра образотворчого мистецтва і дизайну

ПОСІБНИК

ОСНОВИ ФОРМАЛЬНОЇ КОМПОЗИЦІЇ

Для студентів напрямку 6.020205 «Образотворче мистецтво»

Дніпропетровськ
Акцент ПП
2015

УДК 7.012.(075)
ББК 85.100,50я73
П 61

Рекомендовано до друку рішенням науково-методичної ради факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства
Протокол № 4 від 29.10.15.

Укладач: О.А. Половна-Васильєва, кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри образотворчого мистецтва і дизайну Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара

Рецензенти: **Олександр Васильович Челноков**, кандидат технічних наук, професор, завідувач кафедри основ архітектури ДВНЗ «Придніпровської державної академії будівництва та архітектури»
Ольга Володимирівна Коновалова, кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри образотворчого мистецтва Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка

П 61 Посібник. Основи формальної композиції: для студентів напрямку 6.020205 «Образотворче мистецтво» / Укладач О.А. Половна-Васильєва – Дніпропетровськ, Роял – Принт, 2015. – 34 с.

ISBN 978-966-921-035-7

Посібник складається з двох частин: теоретичної та практичної. До теоретичної частини уміщено навчальний матеріал з дисципліни «Композиція», систематизовані матеріали спеціальних питань з теорії та методики засвоєння основ художньо-композиційної грамоти, список рекомендованої літератури. До практичної частини – вправи на засвоєння матеріалу, орієнтовні композиційні зразки.

Для студентів спеціальності «Образотворче мистецтво»

УДК 7.012.(075)
ББК 85.100,50я73

Видано за власний кошт
© Дніпропетровський національний
університет ім. О. Гончара, 2015

© Половна-Васильєва О.А., укладання, 2015

ISBN 978-966-921-035-7

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА	5
ФОРМАЛЬНА КОМПОЗИЦІЯ	5
ФОРМАЛЬНІ ОЗНАКИ КОМПОЗИЦІЇ	5
Цілісність.....	5
Підпорядкованість другорядного головному (наявність домінанти).....	6
Рівновага (статична, динамічна).....	6
ВИДИ КОМПОЗИЦІЇ	7
Фронтальна композиція.....	7
Об'ємна композиція.....	7
Глибинно-просторова композиція.....	7
ТИПИ КОМПОЗИЦІЇ	7
Замкнута (закрита) композиція.....	7
Відкрита композиція.....	8
Симетрична композиція.....	8
Асиметрична композиція.....	9
Статична композиція.....	9
Динамічна композиція.....	9
ПРИЙОМИ І ЗАСОБИ КОМПОЗИЦІЇ	9
Групування.....	9
Накладання і врзання.....	10
Членування.....	10
Формат.....	10
Масштаб і пропорції.....	11
Ритм і метр.....	11
Контраст, нюанс.....	11
Колір.....	12
Композиційні осі.....	13
Фактура, текстура.....	13
Стилізація, трансформація.....	13
АСОЦІАТИВНА КОМПОЗИЦІЯ	14
ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА	15
ВПРАВИ НА ЗАСВОЄННЯ МАТЕРІАЛУ	15
Література.....	33

ВСТУП

Композиція (composition – лат.) в перекладі буквально значить спврозміщення. Під цим терміном треба розуміти створення взагалі, упорядковане поєднання елементів.

З одного боку, у природі панує хаос, з іншого – строгий порядок. Все – від атома до галактичних систем – народжується і існує як упорядкований хаос. Художник-творець будує порядок з хаосу з певною творчою задачею і досягає найвищої виразності художнього твору зовсім не за допомогою математичного аналізу, а рухом внутрішнього голосу, своїм генієм, при цьому користуючись певними композиційними засобами, щоб зовнішньо втілити свій задум. Ця зовнішня, матеріалізована, сторона духовної сутності твору і являється предметом наших роздумів.

Так, у мистецтвознавстві під композицією розуміють:

- творчий процес (компонування), незалежно від виду і жанру;
- результат творчої праці – твір мистецтва;
- науку, теорію творчості;
- навчальний предмет для студентів мистецьких закладів освіти.

Якщо художник, малюючи з натури предмети або фігури людей, розміщує їх у такому порядку, що не відповідає реальності, «по пам'яті», за уявою, то термін «композиція» слід розглядати і як розміщення зображення на форматі, і як процес складання, і як готовий твір, тобто у широкому аспекті.

Композиція є творчим аналізом у мистецтві і переконливо показує явища в художніх образах.

Композиція в художньому творі будь-якого виду й жанру – основний складовий елемент, що організовує і зв'язує всі його частини в єдине ціле.

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

ФОРМАЛЬНА КОМПОЗИЦІЯ

ФОРМАЛЬНІ ОЗНАКИ КОМПОЗИЦІЇ

До джерел творчості відносяться творчий процес і творчість.

Творчий процес – це робота над твором від його початку до завершення з усіма етапами.

Творчість – вищий рівень пізнання, вища і найбільша складна форма діяльності людини, яка передбачає мобілізацію всіх людських ресурсів: психологічних, духовних, інтелектуальних, фізичних, усього життєвого досвіду людини. У результаті такої творчої самореалізації створюються якісно нові твори мистецтва.

Складові частини художньої творчості: праця, трудова діяльність, почуття, пам'ять, воля, мислення, уява, натхнення, інтуїція.

Компоненти творчості: знання, світогляд, художній метод, естетичний і художній смак, майстерність.

Етапи протікання творчого процесу:

- *перший етап* – задум художника;
- *другий етап* – пошуковий (накопичення життєвих матеріалів);
- *третій етап* – відкриття, знаходження потрібного рішення;
- *четвертий етап* – аналіз і обґрунтування задуму;
- *п'ятий етап* – реалізація задуму в матеріалі.

Існує суґубо формальне співвідношення елементів, яке створює відчуття порядку. Можна назвати це законами композиції або ознаками. Їх багато, але з усіх ознак можна виділити найсуттєвіші, абсолютно необхідні в будь-якій організованій формі.

Це – три головні формальні ознаки композиції:

- цілісність;
- підпорядкованість другорядного головному, тобто наявність домінанти;
- рівновага.

Цілісність.

Якщо зображення повністю охоплюється поглядом як одне ціле і не розпадається на самостійні частини, то перед нами перший принцип композиції – цілісність. Цілісність не можна розуміти як неодмінний спаяний моноліт, між композиційними елементами можуть бути

пропуски, незаповнені площини, але повинно простежуватись тяжіння елементів один до одного, їх взаємопроникнення. Цілісність може бути в картинній компоновці по відношенню до рами, може бути кольоровою плямою картини по відношенню до іншого просторового колориту, а може бути всередині самого зображення, щоб предмети не розпадалися на окремі випадкові плями.

Цілісність – внутрішня єдність композиції.

Відсутність цілісності.

Цілісність загальної плями.

Підпорядкованість другорядного головному (наявність домінанти).

Головний композиційний елемент одразу сприймається, саме йому, головному, служать усі інші, другорядні елементи, виокремлюючи чи направляючи погляд при спогляданні композиції. Це смисловий центр композиції. Поняття центру композиції не пов'язано тільки з геометричним центром картини. Це може бути будь-яка точка картинної площини, головне, що другорядні елементи підводять погляд до кульмінації зображення, в свою чергу підпорядковуючись між собою.

Фокус композиції визначає всю картину.

Рівновага (статична, динамічна).

Рівновага – такий стан площини, за якого всі її точки перебувають у стані спокою відносно довільної системи відліку. Рівновага вимагає композиційної стійкості твору, але це не означає точного, дзеркального відображення частин.

Врівноважити композицію може пусте поле чи одна єдина крапка, поставлена в певному місці картини, а ось яке це місце і якої кольорової інтенсивності повинна бути крапка, взагалі сказати не можна. Чим яскравіше колір, тим меншого розміру може бути врівноважуюча пляма.

Особлива увага – для рівноваги динамічної композиції, в якій художня задача залежить якраз в порушенні, знищенні врівноваженого спокою. Впевнитись в композиційній рівновазі можна за допомогою того, що одна частина композиції прикривається, а та частина, що залишилася, буде сприйматися фрагментарно, не завершеною.

Рівновага – основа гармонії в творчості.

Статична рівновага
Динамічна рівновага
Рівновага. Взаємодія плями і поля.

ВИДИ КОМПОЗИЦІЇ.

Розрізняють три основні види композиції: фронтальну, об'ємну, глибинно-просторову.

Фронтальна композиція.

Характерною ознакою фронтальної композиції є розміщення в одній площині елементів форми в двох напрямках – вертикальному і горизонтальному – стосовно глядача.

Об'ємна композиція.

Об'ємна композиція – це форма, що має замкнену поверхню і сприймається з усіх боків.

Глибинно-просторова композиція.

Глибинно-просторова композиція складається із матеріальних елементів, об'ємів, поверхонь і простору, а також інтервалів між ними.

ТИПИ КОМПОЗИЦІЇ.

Замкнута (закрита) композиція.

Зображення замкненої композиції вписується в раму таким чином, що воно не виходить за край, а замикається саме на собі. Погляд глядача переходить від фокуса композиції до периферійних елементів, повертається через інші периферійні елементи знову до фокусу, тобто прагне від будь-якого місця композиції до її центру.

Визначною рисою замкненої композиції являється належність поля. В цьому випадку цілісність зображення проявляється в буквальному сенсі – на будь-якому фоні композиційна пляма має чіткі кордони, усі композиційні елементи тісно пов'язані між собою, пластично компактні.

Відкрита композиція.

У відкритих композиціях заповнення зображеної площини може бути двояким.

- Зображені деталі вільно виходять за межі картинної площини, їх легко уявити за межами картини.
- Композиційний фокус розміщений у великому відкритому просторі, який надає розвиток руху підпорядкованих елементів. В цьому випадку відсутнє затулювання погляду в центр картини, а присутнє певне домислення не зображеної частини.
- Композиція центробіжна, з поступальним від центру рухом, наче розвивається по спіралі. Вона може бути складною, але завжди рухається від центру. Інколи і сам композиційний центр відсутній, а композиція складається з міні-центрів, що заповнюють простір зображення.

Симетрична композиція.

Одним із найбільш очевидних способів впорядкування художньої форми є симетрія.

Симетрія – чіткий порядок у розташуванні, поєднанні елементів. Принцип симетрії спостерігається в природі. Симетрія вносить у мистецькі твори порядок, закінченість, цілісність.

Відомо три *типи симетрії*:

1. *Дзеркальна симетрія* – фігури або зображення, розміщені в одній площині, діляться лінією на однакові частини. Аналогічне відображення в дзеркалі.
2. *Трансляція або перенесення* – відрізняється простотою. Симетричні фігури, котрі суміщаються на площині одна з одною, можуть переноситись вздовж однієї або двох осей.
3. *Циклічно-обертова* – застосовується для об'ємних тіл обертання. Симетрична фігура переміщується рівномірно відносно осі, перпендикулярної до центру основи, крутиться навколо неї, залишаючись у межах кривої.

Основна риса симетричної композиції – рівновага, яка міцно тримає зображення. Прагне до стійкості. Зображати таку композицію легко, досить визначити кордони зображення і вісь симетрії, потім повторити рисунок в дзеркальному відображенні.

Художня творчість виходить за рамки геометричної правильності і в багатьох випадках треба свідомо порушувати симетрію в композиції, інакше важко буде передати рух, протиріччя та будь-які зміни.

Асиметрична композиція.

Асиметричні композиції не містять вісі або точки симетрії, формотворчість вільна, але можна думати, що асиметрична композиція знімає проблему рівноваги. Навпаки, саме в асиметричних композиціях треба особливу увагу приділяти рівновазі як неодмінній умові грамотної побудови картини.

Сховані динамічні можливості даного композиційного засобу пояснюються тим, що рух, який виникає в асиметричній фігурі, не може замкнутись у собі – він переходить на сусідні предмети й оточення.

Статична композиція.

Стійкі, непорушні, часто симетрично врівноважені, композиції такого типу спокійні, мовчазні, визивають враження самоствердження, в своїй основі несуть філософію.

Динамічна композиція.

Зовнішньо – нестійка, схильна до руху, асиметрії, відкритості. Динаміка часто виключає велич, ґрунтовність, класичну завершеність. Такі композиції складніші, індивідуальні, тому вимагають ретельного продумування і віртуозного виконання.

ПРИЙОМИ І ЗАСОБИ КОМПОЗИЦІЇ.

Існують формальні і в той же час реальні прийоми композиції і відповідні їм засоби, якими художник користується в процесі створення твору. До композиційних прийомів належать: групування, накладання і врізання, членування.

Групування.

Цей прийом являється найрозповсюдженішим і, в сутності, самою першою дією при складанні композиції. Зосередження елементів в одному місці і послідовне розрідження в іншому, виділення композиційного центру, рівновага або динамічна нестійкість, статична нерухомість, чи прагнення до руху – все можливо виконати за допомогою прийому групування. Групування враховує пробіли (простір між елементами). Групувати можна плями, лінії, точки, тіньові і світлові частини зображення, теплі і холодні кольори, розмір фігур, текстуру і фактуру – тобто, все те, що відрізняється одне від іншого.

Накладання і врізання.

По композиційній дії це групування, що перейшло межі фігур. Розміщення елементів або їх фрагментів один над іншим, часткове перекриття силуетів являються композиційною схемою картини при передачі ближчих, середніх і дальніх планів, лінійної і повітряної перспективи. Особливо ефектно цей прийом сприймається тоді, коли одночасно використовується зміна кольору, контрасту і масштабу з віддаленістю планів.

Членування.

Членування – вторинний прийом, він являється зворотною стороною групування і має справу з уже відомою композиційною основою, даючи твору ритмічну виразність. Типовий приклад побудови композиції за допомогою членування – живописні полотна Філонова, де кожний фігуративний елемент композиції розбивається на ряд кольорових плям, що надає твору особливу своєрідність, і з точки зору композиції картина сприймається перш за все як сукупність цих плям, а вже потім – як зображення фігур і предметів.

Віддати перевагу будь-якому композиційному засобу неможливо. Але це не стосується лише одного – формату. Композиція, як правило, починається з вибору певного формату – тому він і є найпершим засобом. Усі інші будуть розглянуті в довільній послідовності.

Формат.

В образотворчому мистецтві поширені три можливі формати – вертикальний, горизонтальний, квадратний. Такі форми композицій, як центрична, впишеться в квадратний формат, лінійно-стрічкова – у активно витягнутий, фронтально-площинна – може вписатись у будь-який (залежно від задачі).

Якщо формат заданий заздалегідь, безпосередньо стає одним із засобів композиції, тому що співвідношення сторін і абсолютний розмір листка одразу визначають можливі форми композиції, ступінь її деталізації, дають поштовх композиційній ідеї. Крім прямокутного формат може бути овальним, круглим, багатокутним, залежно від цього міняються і композиційні задачі.

Масштаб і пропорції.

Якщо розглядати масштаб всередині композиції, то співвідношення між елементами регулюються пропорціями. Відомий золотий перетин – коли ціле відноситься до більшої частини, як більша частина відноситься до меншої, сприймається гармонійним не тільки відчуттям, але і логічно. Масштабна пропорційність як засіб композиції застосовується постійно, в будь-якому порядку фігур чи предметів.

Масштаб і пропорції є головними засобами передачі перспективи – зменшення елементів в глиб картини створює відчуття простору.

Ритм і метр.

Ритм – властивість, характерна для багатьох явищ природи, життя людини. Ритм увійшов до усіх видів мистецтва, став одним із важливих засобів організації художньої форми.

Ритм – це повторення елементів та інтервалів між ними, об'єднаних подібними ознаками (тотожними нюансами і контрастними співвідношеннями властивостей).

Ритм може бути спокійним і неспокійним, скерованим в один бік або сходиться до центру, спрямованим горизонтально чи вертикально. Велика кількість членувань у горизонтальному або у вертикальному напрямі можуть створити відчуття неспокою.

Існують дві форми ритмів: *простий і складний*.

Простий ритм – повторення однакових елементів та інтервалів між ними.

Складний ритм ґрунтується на поєднанні (накладанні) простих ритмів.

В композиції рівномірне чергування елементів визначається словом «**метр**». Самий примітивний, простий, байдужий метр – коли розміри елементів і розміри пробілів однакові.

Простий метричний ряд будується:

- на повторенні однакових форм через рівні інтервали;
- на повторенні однакових форм, інтервалом для яких є межа членування форми;
- на радіальних повтореннях елементів ряду.

Контраст, нюанс.

Яскраво виражену різницю між елементами називають контрастним співвідношенням. Контраст посилює відчуття різниці між

предметами, їх частинами або ознаками. Це дає можливість виділити із групи необхідний предмет або частину в ньому.

Контраст характеризується співвідношеннями протилежних пар:

- метричний контраст форми чи розмірів (низька – висока, вузька – широка);
- пластичний контраст форми: елемент – частина, вигнута – опукла, статична – динамічна, симетрична – асиметрична;
- контраст матеріалу(текстура, фактура, тон, колір); гладка – шорстка, світла – темна;
- контраст конструктивної ідеї (функції) форми.

Незначні відмінності в лініях, плямах свідчать про нюансні відношення. Композиційні відношення, що наближаються до повторення різних елементів, величин, властивостей площинно-просторової форми, називають **нюансами** (буквально – відтінок, ледь помітна різниця). Нюанс може проявлятися у формі, величині, русі, конструкції, світлості, фактурі, кольорі.

Колір.

Спектр (сонячне світло розкладене на частини) став основним засобом класифікації кольорів. Але спектральну смугу зображають у вигляді кольорового кола. Кожний колір у ньому має своє чітко визначене місце. Усі кольори цього кола – хроматичні. Вони володіють трьома основними властивостями або кольоровими якістьми – тон, насиченість і світлота.

Кольоровий тон – відтінок, який характеризує колір як червоний, оранжевий, жовтий і т. д.

Насиченість – це ступінь вираження кольорового тону. Насиченими називають кольори кольорового кола, мало насиченими – висвітлені або затемнені кольори.

Світлість – це ознака, котра визначає колір як світлий або темний. У кольоровому крузі найбільшу світлотінь має жовтий колір, а найменшу – фіолетовий. Світлість інших кольорів визначається їх близькістю до жовтого або фіолетового.

Гармонію кольорів можна розглядати як гармонію колірних відношень, як сукупність колірних комбінацій з урахуванням усіх основних характеристик кольорів:

- однотонові;
- споріднені;

- споріднено-контрастні;
- контрастні.

Композиційні осі.

В даному випадку мова йде про напрямок розвитку композиції, осі якої ведуть погляд глядача, створюючи враження руху чи спокою. Такі осі можуть бути вертикальними, горизонтальними, діагональними і перспективними (ті, що йдуть в глибину картини).

Вертикальний напрямок дає враження урочистості, горизонтальний – неспішний рух, діагональна ось – динаміка, підкреслює розвиток.

Особливе місце займають перспективні осі. Вони відповідають природним властивостям очного апарату, втягують погляд в глибину картини і роблять глядача учасником події.

Взаємодіючи з іншими засобами композиції осі часто виступають в комбінації між собою, створюючи хрестоподібні, багатошляхові, складні зв'язки.

Фактура, текстура.

Фактура – це характер поверхні: гладенька, рельєфна, шорстка. Фактурні показники несуть в собі певні риси композиційних засобів. Фактурою поверхні художник завершує композицію. В графіці фактура рідко використовується. Значно більшу роль має текстура, тобто видимий рисунок поверхні (текстура деревини, тканини, мармур). В деяких випадках саме текстура створює естетичну особливість твору.

Стилізація, трансформація.

Стилізація – це процес активного відбору найбільш характерних ознак форми, свідомої відмови від усього другорядного, синтез платформи з орнаментальним образом.

Трансформація – зміна, перетворення виду, форми, істотних властивостей і т. ін. чого-небудь.

Стилізація – узагальнення та спрощення фігур по рисунку і кольору, приведення фігур в зручну для орнаменту форму. Інше використання стилізованих форм – засіб дизайну, монументального мистецтва. Нарешті стилізація використовується в станковому мистецтві для підсилення декоративності.

Особливо широко використовується стилізація при створенні рослинного орнаменту. Природні форми багаті на деталі, пластику,

багатство кольорових нюансів – це справжній скарб в умілих руках художника. Натурні замальовки – вихідний матеріал для стилізації. Стилiзована форма легко вкладається в будь-який вид симетричного перетворення. Стилiзація природних форм є перетворенням живої форми в спрощену або в ускладнену, відповідно до призначення орнаменту.

Принципи стилізації:

- узагальнення форми в її межах;
- узагальнення форми зі зміною обрису (окреслення предмета);
- узагальнення форми і спрощення конструкції;
- зміна характеру форми на більш декоративний;
- перетворення об'ємної форми на площину.

АСОЦІАТИВНА КОМПОЗИЦІЯ.

Асоціація – психологічний зв'язок уявлення про різноманітні предмети і явища, що вироблені життєвим досвідом. Фактично кожний предмет визиває будь-яку асоціацію, кожна форма виражає певний характер.

Звернемось до тих форм і засобів композиції, які найтісніше пов'язані із зовнішньою стороною зображення, тобто самі по собі матеріальні: колір, контраст, симетрія, текстура і т. д. Ці засоби активно асоціюються з предметами і абстрактними поняттями. Ось декілька понять абсолютно не пов'язаних між собою:

- емоція; країна; музика.

Кожне поняття можна конкретизувати і зробити назвою композиції.

Емоції: радість; страх; сум; ніжність.

Країна: Україна; Китай; Індія; Франція.

Музика: класика; народна; рок.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

ВПРАВИ НА ЗАСВОЄННЯ МАТЕРІАЛУ

Вправа 1.

Мета - навчитися створювати композиції на основі понять статички – динаміки.

Завдання – створити дві нескладні статичні та дві нескладні динамічні композиції на основі закритої та відкритої композицій.

Виконання - виконати задані композиції на форматі А4. Техніка – графіка.

Матеріал – папір, маркер, фломастер, олівець, ручка, туш.

Пояснення. До статичних форм можна віднести: квадрат, прямокутник, паралелепіпед, що лежить на широкій стороні, куб, піраміду і. ін. композиції, зіставлені з подібних форм носять монументальний, статичний характер. Основні види статичних форм: симетричні форми, метричні, з незначним зміщенням елементів, з легким верхом, з незначним скосом елементів, горизонтальне членування, рівного розташування елементів, з крупними зближеними елементами, з крупним головним елементом, симетричного розміщення елементів, з виділеним центром.

Динамічні композиції будують на протиставленні масштабів, поворотів, мотивів і відстані між ними. Основні види динамічних форм: форма зі зміщеними від центру осями, ритмічного характеру, полегшеного низу, викривленого виду, діагонального членування, вільного розміщення елементів, витягнутих і нахилених елементів, асиметричних елементів (рис. 1 – 4).

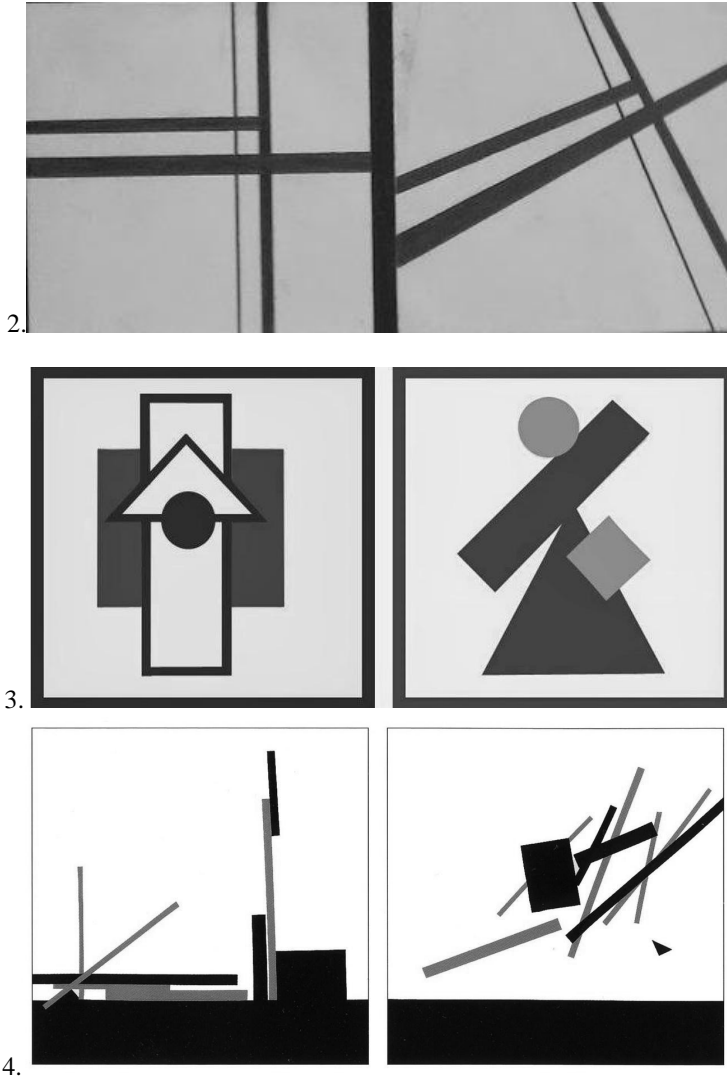

Рис. 1 – 4. Статика – динаміка.

Вправа 2.

Мета - практичне опанування принципу стилізації як професійного методу художньо-композиційної організації штучних систем.

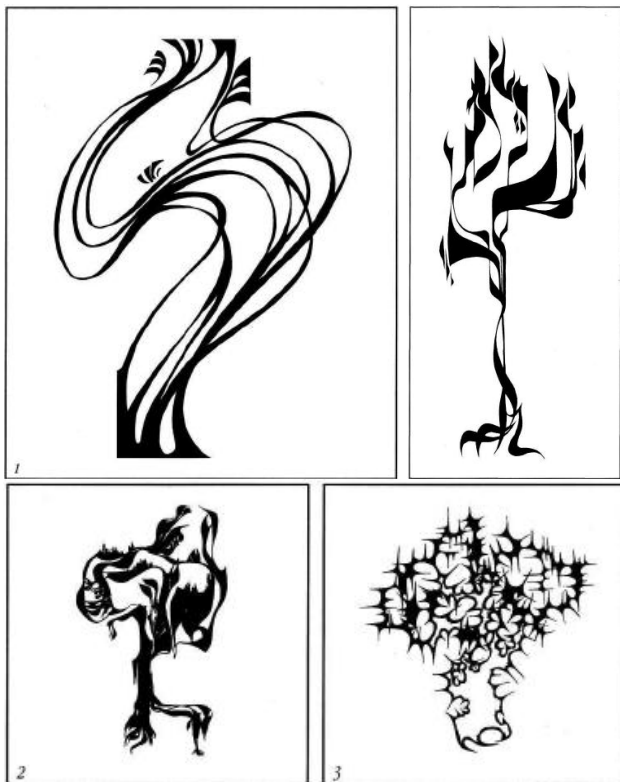

Завдання – побудувати графічну на основі аналізу поняття «дерево» виявити його морфологічні, фізичні, функціональні властивості і ознаки. Підпорядкувати усі структурні елементи (коріння, стовбур, крону, гілки) якій-небудь одній формоутворюючій ознаці.

Виконання - виконати завдання на форматі А4, розділивши площину аркуша на шість частин. Техніка – графіка.

Матеріал – папір, маркер, фломастер, олівець, ручка, туш.

Пояснення. Стилізація може виконуватись на основі деякого зовнішнього сприймаючого признака, або функціональної властивості. Варто використовувати такі властивості як стрункість, корявість, гнучкість гілок, або орієнтуватись на виявлення прихованих якостей: отруйність, міцність, пружність, небезпека (рис. 5 – 16).

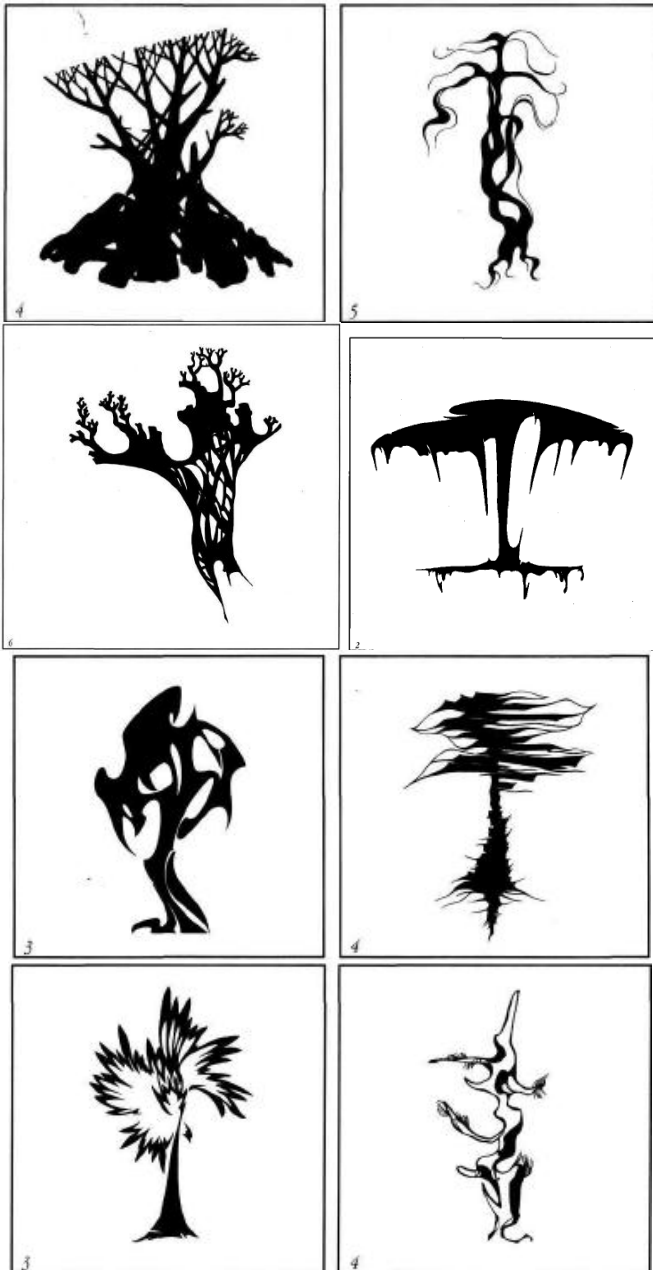

Рис. 5 – 16. Стилiзацiя.

Вправа 3.

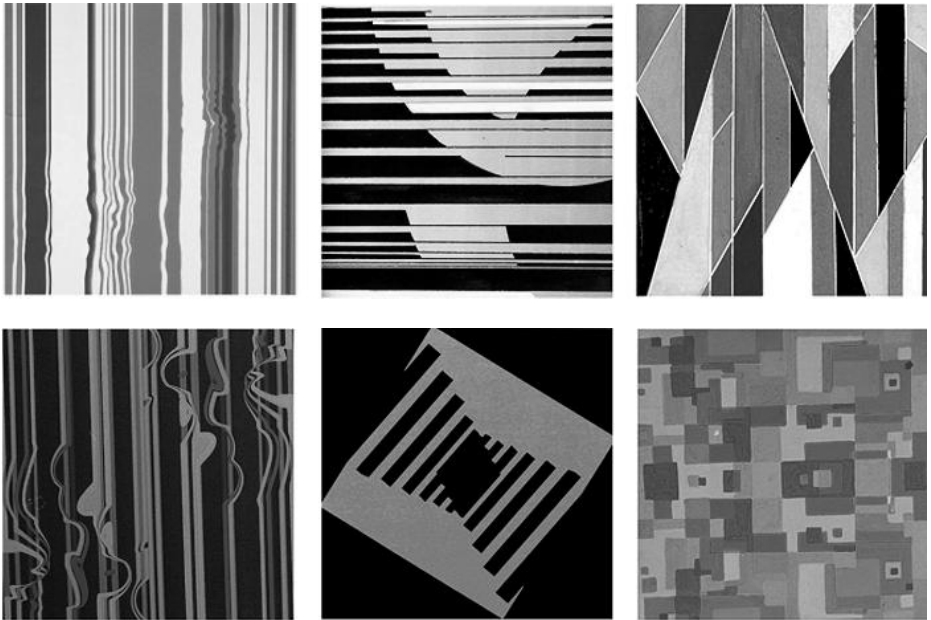
Мета - навчитися створювати метричні та ритмічні композиції на основі понять метр - ритм.

Завдання – створити метричну та ритмічну композицію на основі простого і складного метричного та ритмічного рядів; для ритмічних композицій рекомендується користуватися такими композиційними засобами як контраст, нюанс.

Виконання - виконати дві метричні композиції (просту і складну) на форматі А4 та створити дві ритмічні композиції (просту і складну) на форматі А4. Техніка – графіка.

Матеріал – папір, маркер, фломастер, олівець, ручка, туш.

Пояснення. Період ряду – це ритмічний елемент, що закономірно повторюється або змінюється. Період містить форму та інтервал або їх сукупність. Метричний порядок – повторення форм і інтервалів. Ритмічний порядок – зростання або спадання форм або інтервалів. Складний ритмічний ряд має в періоді складну форму або сукупність форм. Періоди закономірно змінюються (рис. 17 – 28).

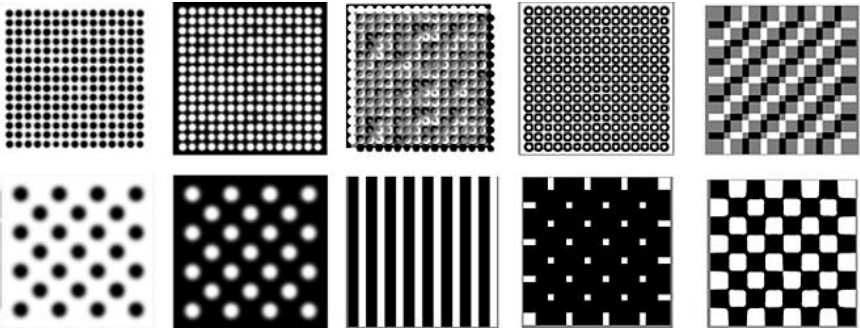
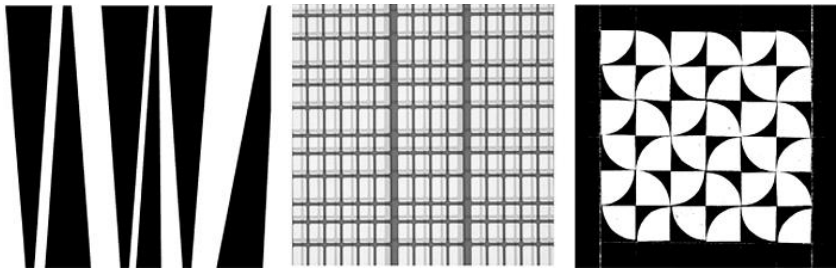

Рис. 17 – 28. Ритм – метр.

Вправа 4.

Мета - навчитися створювати лінійно-стрічкові та центричні композиції на основі понять стрічкового та композиційно-замкненого орнаменту, а також навчитися створювати композиції за принципом подібності.

Завдання – створити лінійно-стрічкову та центричну композиції на основі понять стрічкового та композиційно-замкненого орнаменту, а також створити композицію за принципом подібності на основі сітчастого орнаменту.

Виконання – виконати одну лінійно-стрічкову композицію на форматі А4; одну центричну композицію на форматі А4; одну сітчасту композицію на форматі А4. Техніка – графіка.

Матеріал – папір, маркер, фломастер, олівець, ручка, туш.

Пояснення. Для виконання цього завдання рекомендовано користуватись такими видами симетрії: дзеркальна (дві стрічкові, три сітчасті, п'ять центричних); вісь симетрії (циклічно-обертова – від кількості циклів суміщення фігури самої з собою (під час повного оберту) залежить різновид циклічно-обертової симетрії: 3-го порядку,

4-го порядку, 5-го порядку і т. д.); *перенесення* (сім стрічкових, сімнадцять сітчастих і чимало центрричних) (рис. 29 – 35).

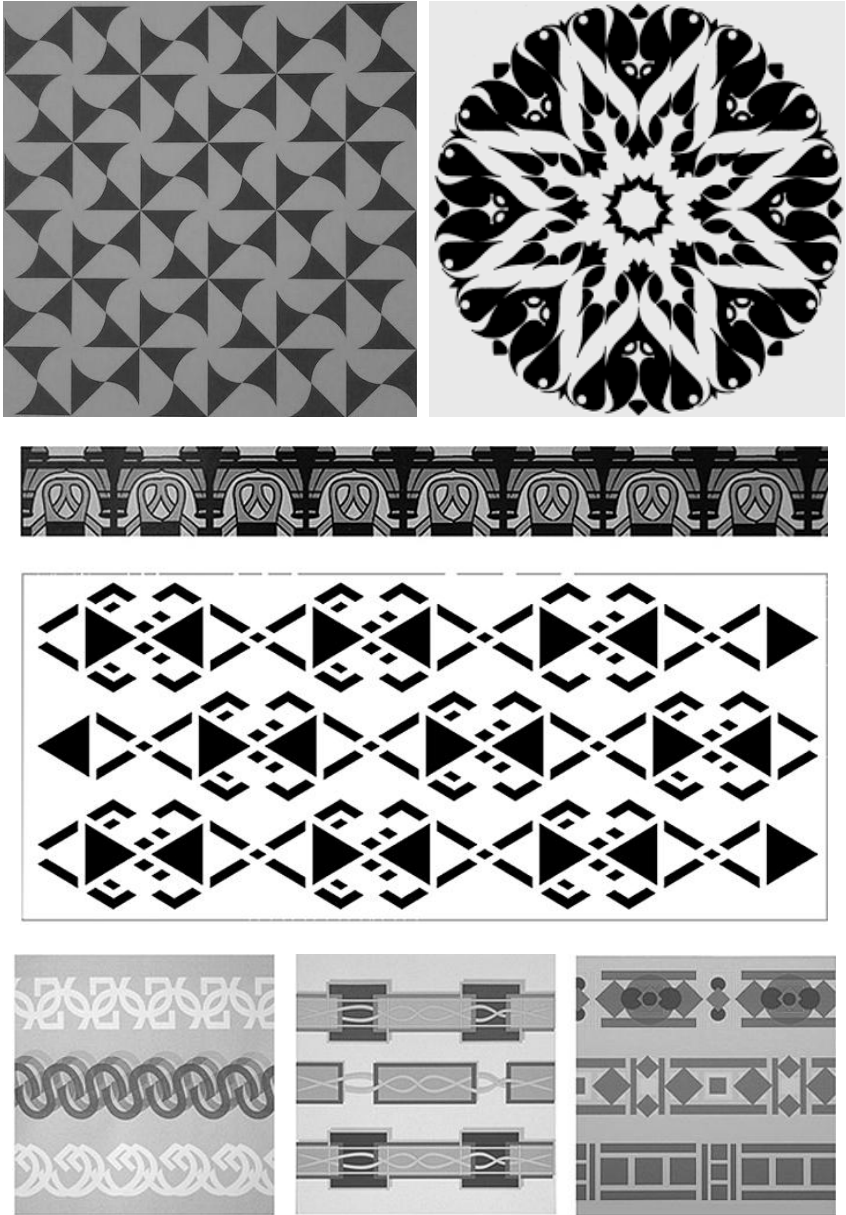

Рис. 29 – 35. Лінійно-стрічковий, центричний, площинний орнаменти.

Вправа 5.

Мета - навчитися створювати композиції на основі прийому групування та членування.

Завдання – створити дві композиції (просту і складну) на основі прийому групування та одну композицію на членування.

Виконання – виконати дві композиції (просту і складну) на основі прийому групування та одну композицію на членування. Кожна на форматі А4. Перевага надається техніці аплікації, колажу.

Матеріал – папір, маркер, фломастер, олівець, ручка, туш, гуаш, кольоровий папір та ін.

Пояснення. Групувати можна плями, лінії, точки, тінюві і світлові частини зображення, теплі і холодні кольори, розміри фігур, текстуру, фактуру та ін. прийом накладання і врізання виграє тоді, коли одночасно використовуються зміна кольору, контрасту, масштабу з віддаленістю планів. Членування – вторинний прийом, являється зворотною стороною групування і має справу вже з відомою композиційною основою, надаючи твору ритмічну виразність (рис. 36 – 42).

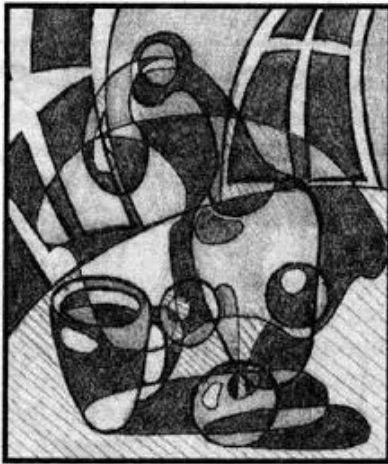

Рис. 36 – 42. Групування – членування.

Вправа 6.

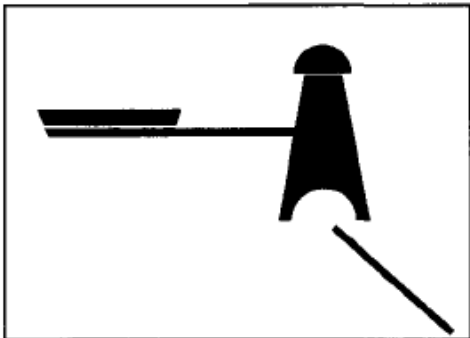
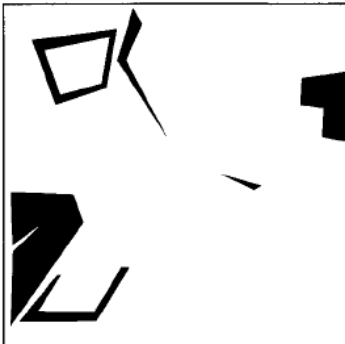
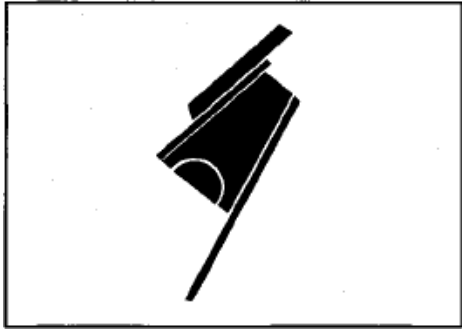
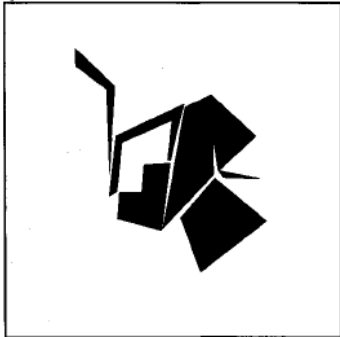
Мета - навчитися створювати композиції за допомогою масштабу метричного і просторового.

Завдання – створити композиції за допомогою масштабу метричного і просторового.

Виконання – виконати композицію масштаб метричний (на основі категорії предмет, інтер'єр, екстер'єр). Кожна на форматі А8. Виконати композицію масштаб просторовий (на основі зображення замкнутого простору, обмеженого і необмеженого). Кожна на форматі А8.

Матеріал – папір, маркер, фломастер, олівець, ручка, туш, гуаш, та ін.

Пояснення. У формальній композиції масштаб виступає не як фізичний показник співвідношення розмірів зображеного предмета з деякою умовною одиницею виміру, а саме як художньо-композиційна форма виразності, емоційно-чуттєвого зв'язку і взаємовідповідності реальності зображення і чуттєвого образу (рис. 43 - 58).

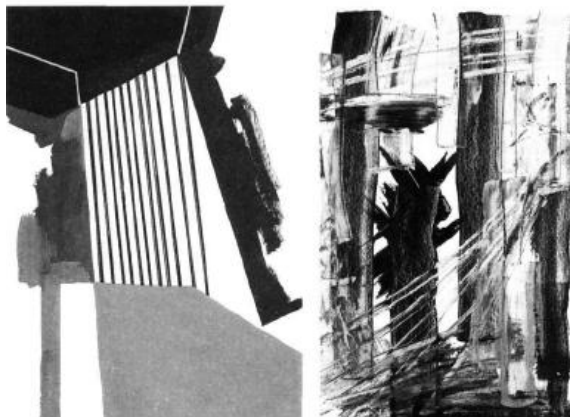

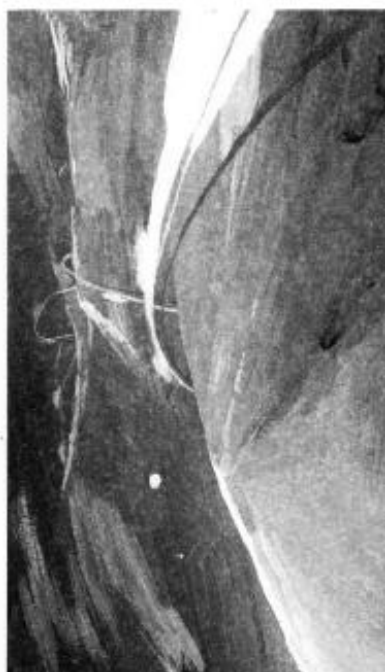
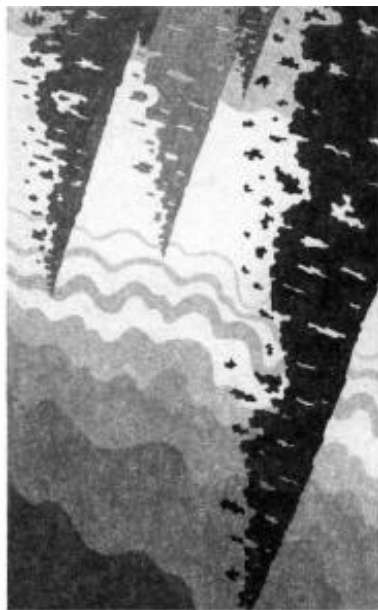

Пространственный масштаб
Замкнутое пространство

Пространственный масштаб
Ограниченное пространство

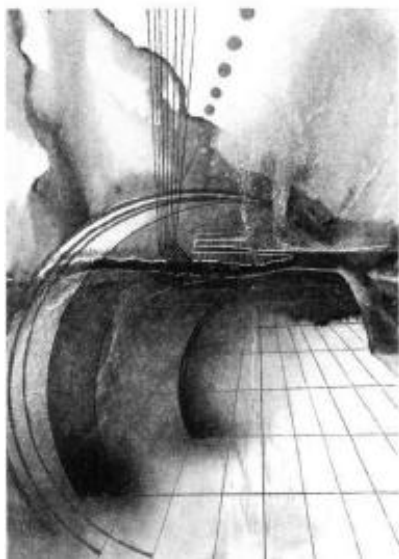

Рис. 43 – 58. Масштаб метричный, просторовый.

Вправа 7.

Мета - навчитися аналізувати картину, визначати закономірності художньо-образної організації полотна та принципи композиційного розвитку та побудови твору.

Завдання – проаналізувати картину відомого художника і визначати закономірності художньо-образної організації полотна та принципи композиційного розвитку та побудови твору.

Виконання – на основі аналізу картини відомого художника визначати художньо-композиційні засоби образної виразності, використаних автором за допомогою методу послідовного вилучення кольору, тону, фактури і т. д. Заключним етапом є побудова формальної композиції, що виражає специфіку емоційного сприйняття композиції. Формат А8, 5 шт.

Матеріал – папір, маркер, фломастер, олівець, ручка, туш, гуаш, та ін.

Пояснення. Композиційно-графічний аналіз проводиться з візуальною фіксацією кожної стадії на чорно-білих кальках. Етапи роботи: ілюстрація – оригінал, вилучення кольору, вилучення тону та другорядних деталей, крайній стан декомпозиції оригінала, формально-композиційне зображення (рис. 59 – 62).

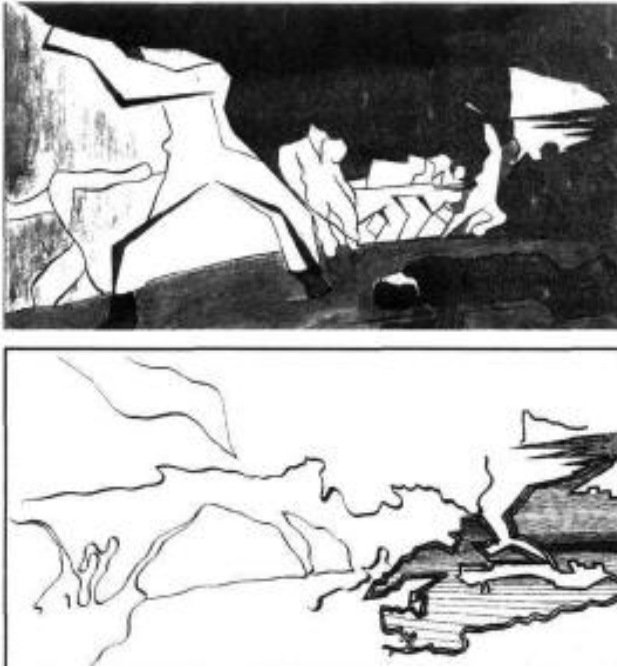

Рис. 59 – 62. Художньо-образна організація полотна.

Вправа 8.

Мета - навчитися візуально виражати фізичні властивості умовного матеріалу.

Завдання – візуально виразити фізичні властивості умовного матеріалу.

Виконання – побудувати формальну композицію у вигляді абстрактної об'ємно-просторової структури, елементи якої повинні наочно виражати фізичні властивості матеріалу: жорсткість – гнучкість, важкість – легкість, крихкість – пластичність. Формат А4, 3 шт.

Матеріал – папір, маркер, фломастер, олівець, ручка, туш, гуаш, та ін.

Пояснення. На кожену пару виконується окрема композиція. Структура графічного зображення повинна будуватися на основі принципу структурної активності властивостей елементів (рис. 63 – 68).

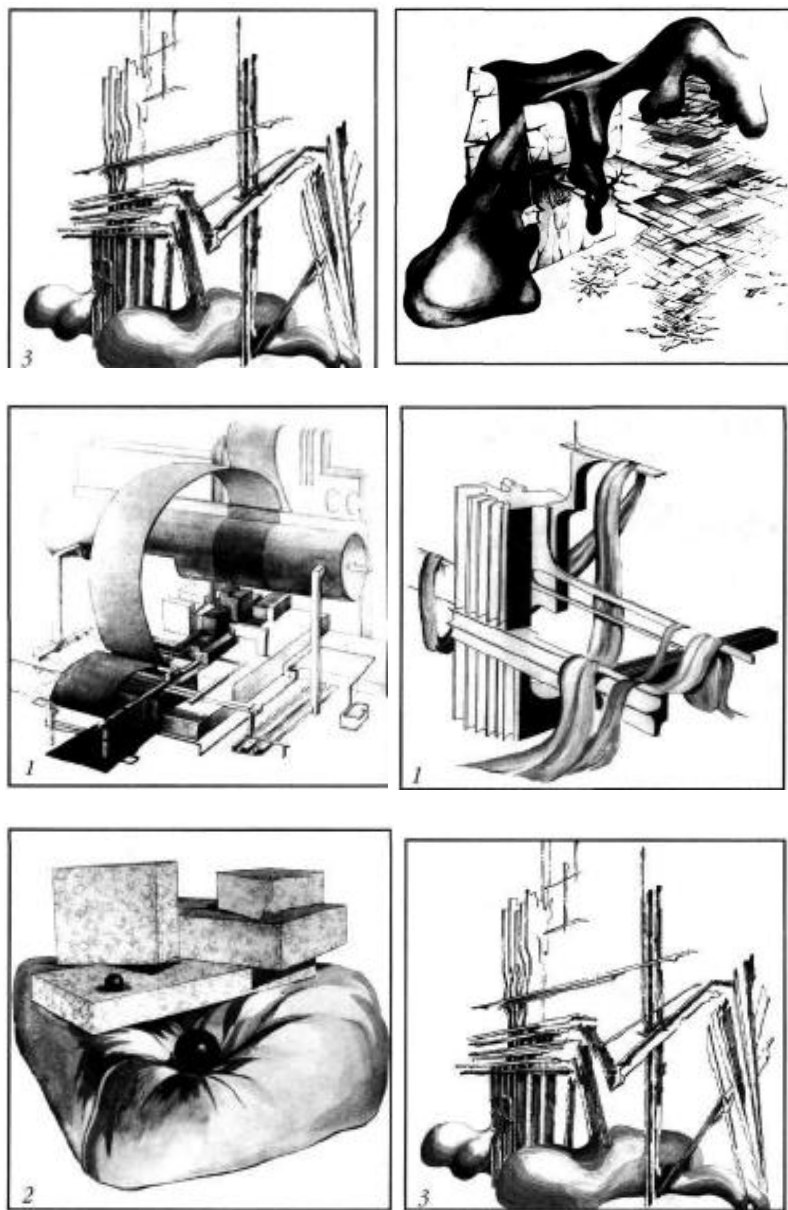

Рис. 63 – 68. Фізичні властивості умовного матеріалу.

Вправа 9.

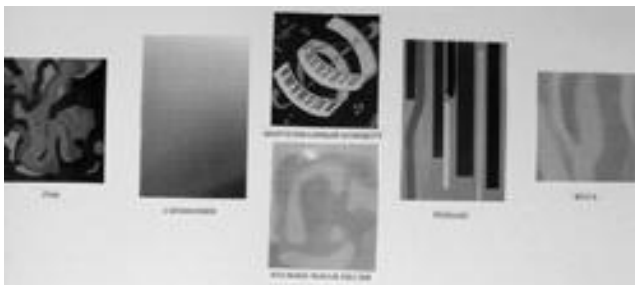
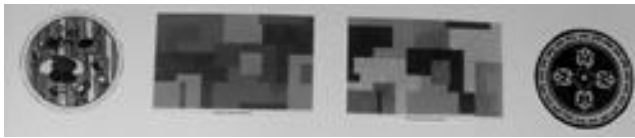
Мета - практичне опанування візуальною мовою асоціативної композиції.

Завдання – виразити візуальну мову асоціативної композиції за допомогою графічно-кольорових засобів.

Виконання – побудувати формальну асоціативну композицію у вигляді абстрактної об'ємно-просторової структури, елементи якої повинні наочно виражати певну асоціацію. Рекомендовано за основу взяти відомі почуття: любов – ненависть, радість – печаль, ніжність – грубість. Кожну пару треба зобразити на форматі А4 (два зображення на одному листку) Формат А4, 3 шт.

Матеріал – папір, маркер, фломастери кольорові, олівці кольорові, ручка туш.

Пояснення. На кожну асоціативну пару рекомендовано використовувати протилежні один до одного засоби візуально-графічної мови, які найкраще розкриють тему композиції. До протилежних засобів належать закрита – відкрита композиції, контраст – нюанс, присутність домінанти – відсутність, складний ритмічний ряд – простий метричний ряд та ін. (рис. 69 – 74).

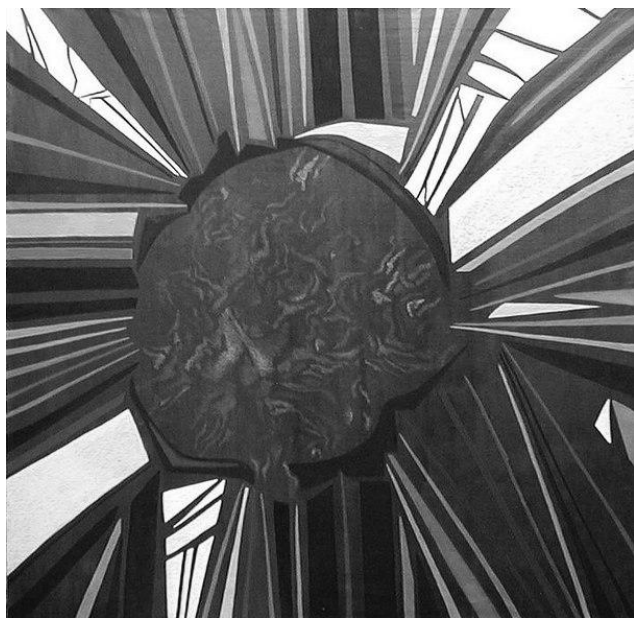
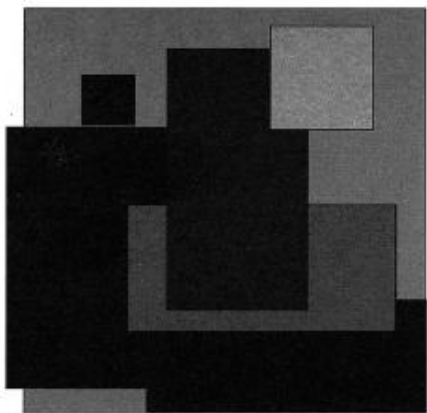

Рис. 69 – 74. Асоціативна композиція.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волков Ю.А. Работа над живописными этюдами. Учебно - метод. пособие для студ. заоч. худ.- граф. факультетов пед. ин-тов по курсу «живопись». – М.: Просвещение.- 1984.-32с.
2. Изобразительное искусство II курс. Учебно-метод. пособие для студ. заоч. худ.-граф. факультетов пед. ин-тов . – М.: Просвещение. – 1986. – 144с.
3. Изобразительное искусство III курс. Учебно-метод. пособие для студ. заоч. худ.-граф. факультетов пед. ин-тов . – М.: Просвещение. – 1987. – 120с.
4. Изобразительное искусство IV курс. Учебно-метод. пособие для студ. заоч. худ.-граф. факультетов пед. ин-тов . – М.: Просвещение. – 1988. – 144с.
5. Изобразительное искусство V курс. Учебно-метод. пособие для студ. заоч. худ.-граф. факультетов пед. ин-тов . – М.: Просвещение. – 1989. – 76с.
6. Семешко Е.Г. Методичні вказівки з образотворчого мистецтва. – Дн-ськ.: Пороги, – 2007. – 36с.
7. Унковский А.А. Цвет в живописи. Учебно-метод. пособие для студ. заоч. худ.-граф. факультетов пед. ин-тов . – М.: Просвещение. – 1983. – 64с.
8. Унковский А.А. Живопись. Вопросы колорита. – М.: Просвещение. – 1980. – 128с.
9. Щербина В.Г. Композиційні вправи як засіб управління розвитком творчих здібностей студентів художньо-графічного факультету. – Кр. Ріг. – 1998. – 90 с.
10. Композиция [электронный ресурс] <https://sites.google.com/site/otakompozicia/3> – назва з екрану.
11. Теорія і практика [электронный ресурс] http://artwworld.org.ua/Teorija_i_praktika/Kompozicija/Priemy_kompozicii/lene_nie/ – назва з екрану.

Посібник

ОСНОВИ ФОРМАЛЬНОЇ КОМПОЗИЦІЇ

Для студентів напрямку 6.020205 «Образотворче мистецтво»

Укладач

канд. мист. Половна-Васильєва О.А.

Відповідальний за випуск

Комп'ютерна верстка Половна-Васильєва О.А.

Підписано до друку 06.11.2015. Формат 60×84/16.

Ум. друк. арк. 1,74. Тираж 300 пр. Зам. № 8433.

Видано та віддруковано в ТОВ «Акцент ПП»
вул. Ларіонова, 145, м. Дніпропетровськ, 49052
тел. (056) 794-61-04(05)

*Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 4766 від 04.09.2014.*

© Половна-Васильєва О.А., 2015